

NOVÁK ISTVÁN*

Szellemi mozgalmak, kultúra és a kánonjog kapcsolata

Bevezetés

Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk néhány példán keresztül, vajon a szekularizmus és pluralizmus, mint jelentős és történelmet befolyásoló szellemi irányzat milyen hatást gyakorolt az egyházi jog 20. századi átalakulására és ezzel együtt a hagyományok, a kultúra bizonyos változásaira. Dolgoztunk először az egyházi jog rövid történetét tekintve, majd az egyeduralmú egyházi szellemiség mellett létrejövő két szellemi irányzatról szólunk. Ebben bemutatjuk a szekularizmus¹ fogalmát, majd a pluralizmusról és az ökumenizmusról, mint a pluralizmus egyik formájáról szólunk. A két egyházi kódexre koncentrálnunk ezután² és mutatjuk be a szellemi hatását a szekularizmusnak és a pluralizmusnak. A dolgozat elkészítése során egyrészt történelmi, másrészt filozófiai és jogelméleti ismereteinket, harmadrészt teológiai hátteret használunk fel. A tanulmány alapját képezi annak a PhD. értekezésnek, amely három szellemi irányzat hatását mutatja be terveink szerint a 19-20. századi európai és magyar egyházi és világi jogfejlődésben. Mindeközben azt is látnunk kell, hogy a kánonjog fejlődése és változása együtt jár a kultúrák változásával. Tanulmányunkban

* Phd hallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Témavezető: Dr. Sály Pál, egyetemi tanár.

¹ A szekularizmus szó a saeculum latin szóból származik, aminek jelentése: világ. Bővebben ír róla BOLBERITZ Pál teológus-filozófus professzor. Vö. BOLBERITZ Pál: Szekularizáció és szekularizmus. *Korunk* 25. évf., 5 (2014) 58-62. E tanulmányban olvasható, hogy mit támadott szerzőnk szerint a szekularizáció folyamata: „A vallásokat általában az jellemezte, hogy valamiféle transzcendentális (természetfeletti) egységbe kívánták foglalni a közösségeket (népeket, nemzeteket, emberiséget), és ennek különféle intézményes formákat is adtak. Ilyen volt a pápaság és a királyság is. Nyilvánvaló, hogy ez a két intézmény kapta a legtöbb támadást az elvilágiasodás folyamatában.” BOLBERITZ, 2014. 59. Egy később még szintén előforduló tanulmányban GÁNÓCZY Sándor ekképpen határozza meg a szekularizmust: „Szekularizáción egy adott társadalom világi jellegének olyan érvényre juttatását értem, amely a vallási hagyományok befolyásának csökkentésével, sőt kiszorításával jár. Laicizáción pedig ennek a folyamatnak egyik kibatását, amely egy adott államnak az egyházakhoz való viszonyát érinti, amennyiben irántuk a teljes semlegesség álláspontját foglalja el. Mindegyiket egyenjogúnak tekinti, egyiket sem részesíti kiváltságos elbánásban, ugyanakkor mindegyik működési szabadságát garantálni kívánja.” Vö. GÁNÓCZY Sándor: Ateizmus és szekularizáció, mint teológiai témák. *Korunk* 25. évf., 5 (2014) 75. MÁTÉ-TÓTH András szintén írt e témában. Nála a következő fogalmi magyarázat jelenik meg: „Különbséget kell tenni három fogalom között, amelyeket gyakran keverve egymással megkülönböztetés nélkül alkalmaznak a vallás modern társadalomban való jelenlétének és jelentőségének leírására, értelmezésére vagy éppen e jelenlét csökkentésének megjelölésére. A szekularis fogalom episztemológiai kategória, amellyel a szekularist és a vallást egymástól megkülönböztetjük. A szekularizáció a modern világban lejátszódó bizonyos folyamatok konceptualizálására szolgáló elmélet, míg a szekularizmus nem más, mint világnézet, ideológia.” Vö. MÁTÉ-TÓTH András: Szekularizáción innen és túl. *Korunk* 25. évf., 5 (2014) 33.

² Főként az 1983-as kódexre.

rámutatunk arra, hogy a változás az élet számos szabályozott területén megjelent, pl. a házasság jogi és társadalmi változása során pedig kézzel fogható.

Az egyházi jog rövid története³

Amikor egy közösség kialakul, akkor előbb-utóbb egy együttélési szabályrendszert kell kialakítani. A keresztény közösség zsidó alapokon keletkezett, hiszen az első keresztények is zsidók voltak, másézt pedig a Jézus halála utáni időben kialakult keresztény közösség, akik lassan eltérve a korábbi szokásoktól, egy új közösség alapjait fektették le. Hosszú időn keresztül nem létezett kifejezett jogi kódex, bár a római jog részben interpretálva lett a keresztény közösség életére illetve a kereszténység egyre jobban jogi közösségként is megjelent a bukásra ítélt Római Birodalomban. Ennek a következménye lett, hogy az állam élete és az egyház léte, annak jogi működése több helyen összekapcsolódott. A középkorban ebből számos vita támadt, elég csupán az investitúra harcra gondolni, de a kereszties hadjáratok vagy az inkvizíció is ehhez a kérdéskörhöz kapcsolható. Hosszú időre volt szükség arra, hogy az egyház jogi szabályozása megszilárduljon és még hosszabb időre, hogy elváljon egymástól a világi és az egyházi jog fejlődése, változása illetve rögzülése.⁴ A 20. században, amikor az egyház részben „visszaszorult” a Vatikánba, részben pedig az egyes államokban más és más lett a korábban többé-kevésbé egységesnek mondható állam-egyház viszonya, két kodifikáció történt. Az 1917-es és az 1983-as kodifikáció szintén eltérő kontextusban, de sok új eredményt hozva valósult meg.⁵

Egyes szellemi irányzatok (szekularizmus és pluralizmus)

Egy közösség élete, annak szabályozása természetesen módon változik a világban megjelenő eszmék, ideológiák hatására. Azt gondolhatnánk, hogy ez nem érvényes olyan közösségre, amelynek léte maga az ideológia.⁶ A keresztény közösség azért jött létre, hogy Krisztus tanítását kövesse.⁷ Azonban, mint azt tudjuk, ahogy kapcsolatba lépett az állammal, hol üldözésnek, hol támogatásnak volt és van részben ma is kitéve. Az egyház folyamatosan változik, egyes szellemi irányzatok megjelenése is hat illetve hatott rá. Az egyik irányzat a szekularizmus. Amikor e fogalomról beszélünk, akkor egyrészt azt kell állítanunk, hogy ez végigkísérte az egyház történetét, annak kétezer évét. Annál is inkább, mert minden egyes alkalommal, amikor az egyház találkozott az adott állammal, államokkal, máris „hatalmi tényező” lett. Ez a tény jelzi, azt, hogy állandó kölcsönhatás van a két hatalmi tényező, az egyház és az állam között. A szekularizmus pedig egy olyan sajátos fogalom, amely éppen azt jelenti, hogy az egyház mintegy elveszíti világi hatalmát, az állam pedig egyre kevesebb kapcsolatban⁸ van az egyházzal. Ez a folyamat a felvilágosodással indul meg jelentősen, de a

³ Amikor egyházi jogról beszélünk, akkor e dolgozatban azon mindig a katolikus egyház jogrendszerét értjük.

⁴ Vö. ERDŐ Péter: *Egyházi jog*. SZIT, Budapest, 2014. (átdolgozta: SZUROMI Szabolcs Anzelm, ötödik, javított kiadás) 66-76.

⁵ Vö. ERDŐ, 2014. 76-81.

⁶ Vö. GOVURON, Kirill: *Az egyház és az ideológia*. <https://ortodoxszemle.wordpress.com/2014/12/04/2933/> (2017. 11. 2.)

⁷ Érdemes elolvasni az alábbi könyvet, amelyben a mai társadalmi szemlélet, a fogyasztói szellemiség és az egyház kapcsolatát elemzi a szerző: KAVANAUGH, John Francis: *Krisztus követése a fogyasztói társadalomban. A kulturális szembenállás lelkiessége*. Ursus Libris-Altern csoport, Budapest, 2003.

⁸ Mondhatjuk azt, hogy „jó kapcsolatban” van.

történelem évszázadaiban feltűntek olyan mozgalmak, amelyek az állam és egyház szétválasztása illetve különválása mellett érveltek.

A szekularizmus hatását néhány példán keresztül vizsgáljuk. Egyrészt rámutatunk magukra a kódexre, a kodifikációra, másrészt a házassággal kapcsolatos változásokra, a házasságjogon belül is az érvénytelenség kimondásának fejlődésére illetve a polgári válás létrejöttére. Előtte azonban magára a két kódexre koncentrálnunk, annak szellemiségét és jellegzetességeit nézzük meg a szekularizmus hatását vizsgálva.

Jól látható a szekularizmus megítélésének két formája abban a két forrásban, amelyek közül az egyikre, Bolberitz Pál tanulmányára már utaltunk. A szerző a szekularizmust elsősorban negatív érzésekkel látja el, ami érthető, hiszen Ő a katolikus egyház álláspontját képviseli, mint teológus. E tanulmányban a következőket írja: „*A szekularizáció kifejezést először abban az értelemben használta 1646-ban Münsterben, a vesztfáliai békekötés alkalmából a francia küldött, Henri d'Orléans, Longueville hercege, hogy tárgyalta az egyházi javak világi tulajdonba vételéről is. A közbeszédben (főleg Németország területén) a napóleoni háborúk idején terjedt el ez a fogalom, és arra utalt, hogy a Német-római Császárság megszűnésével állami tulajdonba kerültek a katolikus egyházi javai, továbbá a szerzetesrendeket is feloszlatták. Magyarországon már korábban elterjedt e fogalom II. József, a 'kalapos király' egyházellenes intézkedései folytán.*”⁹

Az idézett tanulmány későbbi részében a szerző az izmus létrejöttéről tárgyal. Azt kell látni ugyanis, hogy a szekularizmust megelőzte egy folyamat, amelynek eredménye lett e sajátos ideológia létrejötte: „*A szekularizáció elsősorban anyagi érdekekben gyökerező világszemlélet (hiszen az egyházi birtokok és egyházi intézmények világi hatalmak kezébe juttatásáról volt szó). Am ez a beállítottság fokozatosan szekularizmussá változott, mert ideológiai megalapozást igényelt az elvilágiasodás ténye. A szekularizmus eszmei gyökereit már felfedezhetjük Hobbes Leviatán című művében, ahol a szerző úgy beszél az államhatalomról, mint megfellebbezhetetlen nagyságról, melynek mindenhez joga van.*”¹⁰

Bár azt írtuk fentebb, hogy két álláspont létezik a szekularizációval kapcsolatban, valójában van egy köztes álláspont, amelyik a párbeszéd, a dialógus kérdését hangsúlyozza, Erről ír tanulmányában Gánóczy Sándor: „*A jelenleg hangadó keresztény teológia számára az ateizmus és a szekularizáció jelenségei fontos problémákat képeznek. Különösen igaz ez a II. Vatikáni Zsinat óta, ahol a hagyományos hitvédő alapállás helyett a dialógus keresése lett mérvadó.*”¹¹

A II. Vatikáni Zsinat ugyanis a különböző ideológiák közötti megértés dimenzióját tárta fel: „*Az 1965-ben befejezett II. Vatikáni Zsinat jelentős változást hozott. Elítélő kijelentésektől tartózkodott. Az ateizmust tárgyilagosságon korunk egyik jellegzetességének nevezte, és ugyanakkor okozati elemzés tárgyává tette.*”¹² Szerzőnk hosszasan tárgyalja az ateizmus és később a szekularizmus fogalmát, keresi az összefüggéseket a különböző izmusok között. Szándéka a megbékélés: „*A II. Vatikáni Zsinat teológiája ideológiai visszaesésnek tekinti azt a tényt, hogy a politikai érdekből kereszténnyé lett Konstantin császár államvallássá tette a kereszténységet, ami részben az állami és az egyházi hatalom összemosásához vezetett. A későbbi pápaság szintén elfelejteti látszótt a jézusi kijelentésben megkövetelt egyensúlyt, amikor a világi hatalmat gyámsága alá igyekezett vetni. Gondoljunk csak a canosai 'diadalra' vagy az inkvizícióra, amelyek esetében a szakrális hatalom nem habozott rákényszeríteni magát a világra, a profánra. Érthető, hogy a francia forradalom erre az állapotra szenvedélyes egyházellen-*

⁹ BOLBERITZ, 2014. 58.

¹⁰ Uo. 2014. 59.

¹¹ GÁNÓCZY, 2014. 69.

¹² Uo. 69.

nességgel, sőt ateista erőszakkal reagált. Hogy ezután a maga részéről az 'értelem istennőjét' emelte oltárra, siralmas példáját mutatta egy profán módon istenített világiasságnak."¹³

Még mindig a „harmadik álláspontonál” maradva Máté-Tóth András kutatásából kell idéznünk, aki Taylor elméletét vizsgálva megállapítja: „A szekularizmus olyan filozófiai alapállás, mint a többi. Pillanatnyilag ez képviseli a legáltalánosabb világnézetet a nyugati társadalmakban. Forrása visszanyúlik a felvilágosodásig és a katolicizmuson és protestantizmuson belüli reformmozgalmaikig. Taylor egyik legfontosabb eredeti meglátása, hogy a szekuláris világfelfogást nem hanyatlásként kell értelmezni, hanem folyamatként, amely számos lehetséges viláértelmezési alternatíva egyike, s amely nem evidens következménye sem a modern világnak, sem az ember természetének.”¹⁴

A szekularizmust, mint ideológiát számosan követték és követik ma is, vagyis léteznek olyan csoportok, akik számára ez egy pozitív érték. Ilyen a Magyar Szekuláris Egyesület, akik így fogalmazzák meg hitvallásukat: „A szekularizmus egy olyan alapelv, mely két pilléren nyugszik. Az első a vallási intézmények szigorú elválasztása az államtól. A második az állampolgárok jog előtti egyenlősége vallási és hitéleti meggyőződéstől függetlenül. Az állam és a vallások szétválasztása a szekularizmus alapja. Ez biztosítja, hogy vallási csoportok nem avatkozhatnak bele az állam dolgába, és az állam sem avatkozhat bele a vallásokéba. Magyarország helyzete a szekularizmus szempontjából meglehetősen problémás. Az Alaptörvény egyrészt kimondja az állam és az egyházak szétválasztását, de az együttműködésüket is. Maga az Alaptörvény is meglehetősen elfogult a kereszténység irányában, megfogalmazása közel sem mondható vallásilag semlegesnek. Az alaptörvényen túl az egyházi jogi törvény egyértelműen politikai alapon diszkriminál a különböző vallási közösségek között. A Vatikáni Szerződés pedig tovább fokozza az előbbi dokumentumok által teremtett egyenlőtlen helyzetet. Magyarországon a mindennapi életünkre leginkább a kereszténység van hatással a jogalkotáson keresztül, pedig az országban rengeteg más vallásból tartozó, sőt a vallásokat elutasító ember él együtt. Ha Magyarország valóban egy szekuláris demokrácia volna, akkor a jogrendszerünkben, az intézményi és politikai struktúrákban sokkal jobban tükröződnie kellene az állam és a vallások tényleges szétválasztásának.”¹⁵

Ezek után térjünk át a pluralizmusra és csak röviden mutassuk be. Az Idegen Szavak Szótára szerint a pluralizmus „többféle nézet vagy érték létezése egyszerre; több egymással versengő párt jelenléte.”¹⁶ Az ún. Kislexikon a következőket mondja: „A pluralizmus a latin plurális szóból származik, alapjelentése: többes, többes szám. Tágabb értelemben arra utal a kifejezés, hogy valamiből több, sokféle van egyidejűleg. Jelzőként használt változatai: plurális, pluralista, pluralisztikus.”¹⁷

A Magyar Katolikus Lexikon szócikkét is idézzük: „A latin plures, ('többféle' szóból): többféléesség, sokféléesség. A valóság egymást kiegészítő vagy egymással szemben álló értelmezései, melyeket nem lehet egy főlöttük álló egységre, alapelve visszavezetni. Ellentéte a monizmus társérénye a tolerancia. Bár az emberi lét Istenre van rendelve, az ember nem Isten szempontjából lát, ezért a pluralizmus az ember, főként a modern ember valóság-megközelítésének, valamint az ember-világ, ill. az ember- Isten kapcsolat alapvető jellemzője. Ezért beszélhetünk metafizikai, tudományos módszertani, világnézeti, etikai, kulturális, társadalmi és politikai pluralizmusról. A modern, nyílt társadalmat a meggyőződések, érdekek, magatartásformák pluralizmusa különbözteti meg az abszolutista és diktatórikus rendszerektől. A pluralizmus védi a polgárok szabadságát és alapvetően támaszkodik az igazságosságra. A pluralizmusból következő tolerancia szolgálja az emberi máltóság a lelkiismereti szabadság, mások szabadságának és máságának tiszteltetését. A pluralizmus negatív következménye az objektív igazság tagadása (relativizmus), és az

¹³ GÁNÓCZY, 2014. 76.

¹⁴ MÁTÉ-TÓTH, 2014. 34.

¹⁵ Vö. http://szekularis.blog.hu/2014/04/15/mi_a_szekularizmus_628 (2018. 02. 10)

¹⁶ Vö. <https://idegen-szavak.hu/pluralizmus> (2018. 02. 15)

¹⁷ Vö. http://www.kislexikon.hu/pluralizmus_a.html (2018. 02. 10)

egyéni érdekek abszolútizálása.”¹⁸ Ebből látható, hogy a pluralizmus az egyház illetve az egyházi jog szempontjából egy rendkívül érdekes kérdés. A régi, még a kodifikált jog előtti gondolkodás, sőt a II. Vatikáni Zsinat előtti egyházi közbeszéd elsősorban az egyház érdekét és „hatalmát” nézte és ezt tette mindenek felé. Az új gondolkodás, a II. Vatikáni Zsinat illetve az 1983-as CIC megjelenése után már egy nyitottabb, pluralistább gondolkodás és jogi szemlélet jelent meg, amit a dolgozat későbbi részében még megemlítünk.¹⁹

A szekularizmus hatása az egyházi jog kodifikációjára

Két kodifikációs időszakot különböztetünk meg a katolikus egyház életében. Az egyik a 20. század elején 1917-ben ment végbe. Az első Codex Iuris Canonici a II. Vatikáni Zsinat szellemében átformálva követte 1983-ban a második Codex Iuris Canonici.²⁰

Az első kódex egy olyan történelmi időben született, amikor már számos hatás érte a kereszténységet, a katolikus, de a protestáns egyházakat is. Az első ilyen jelentős hatás maga a reformáció, amelynek éppen ötszáz évvel ezelőtti kezdete gyökeresen átformálta az 1054-es nagy egyházszakadás után újra a kereszténységet. Ezt követték a különböző szellemi irányzatok megjelenése, amelyeknek gyakran társadalmi és politikai változást hozó hatása volt. Ha pl. a liberalizmus francia változatára gondolunk, jól láthatjuk, hogy az kifejezetten az egyház hatalmának megtörésére illetve az egyházi jelleg világi hatalom által történő leépítésére törekedett. A közvetlen előzménye az első kodifikációnak a már létező számos szabály összhangjának a keresése volt. Ahogy a Katolikus Lexikon fogalmazza: „A Codex Iuris Canonici 1917, CIC. Már az I. Vatikáni Zsinat előkészületei során sok püspök kérte, hogy adjanak ki új, kizárólagos egyházi törvénygyűjteményt, hiszen az évszázadok során fölbalmazódott egyházi jogszabályok tömegében az eligazodás már technikailag is olyan bonyolulttá vált, hogy a lelképásztori munkában komoly nehézségeket okozott. A zsinat az új joggyűjtemény kiadásának munkáját nem végezhette el, de dogmaként rögzítette a pápa egyházkerületi primátusát (DS 3050-3064), mely a pápai egyetemes jogalkotás hittani alapja. A 19. sz. végén számos egyházjogász tett kísérletet arra, hogy az Egyház hatályos jogát (vagy annak egy részét) a világi jogrendekben épp akkorra elterjedő törvénykönyvek mintájára foglalja össze. A kánonjog hivatalos kodifikációját X. Pius pápa rendelte el 1904. III. 19: Arduum sane munus motu proprioival. A munkálatokat Pietro Gasparri vezette. A kodifikáció célja nem új jog alkotása volt, hanem főként az addig érvényes jog új módon való elrendezése.”²¹

A szekularizmus hatását vizsgálva magát a kodifikációt kívánjuk e helyen csupán megemlíteni. Hiszen arról volt szó, hogy a világi jog kodifikációs hullámára tekintettel kérték a püspökök a pápától az egyházi jog kodifikációját. Létre kellett, hogy jöjjön egy olyan alap, egy olyan szabály, amelyre építve lehetett végezni a kodifikáció folyamatát. Itt jelenik meg, mint láttuk, a pápa jogalkotási feladatának a hitbéli alapja. Egy dogma fogalmazódik meg, amiből következik annak a lehetősége, hogy a sok-sok létező szabály helyébe egy egységes törvény(könyv) léphessen. Jól látható e kérdés során az egyházra tett világi befolyás, vagyis megjelenik az, hogy az egyház „tanul” a világi jog fejlődéséből és ezt használja fel saját jog-

¹⁸ Vö. <http://lexikon.katolikus.hu/P/pluralizmus.html> (2018. 02. 15)

¹⁹ Itt érdemes az ökumenikus gondolkodás kialakulásának történetét felidézni, ami a katolikus egyház egészét, de a házasságjogot illetve a szentségten teljesen átformálta.

²⁰ Rövidítve: 1917 CIC illetve 1983 CIC.

²¹ <http://lexikon.katolikus.hu/E/Egyh%C3%A1zi%20T%C3%B6rv%C3%A9nyk%C3%A9nyv.html> (2018. 02. 10.)

fejlesztésére.²² A kodifikációról 2008-ban egy előadáson a következőket mondta Szuromi professzor úr: „A 19. század elejétől fogva elfogadottá vált a kontinentális jogrendszerekben a kodifikáció szükségessége (vö. Code Civil [1804]), amit a meglévő hatalmas joganyag áttekinthetlensége és a számos joghézag tett indokolttá. Az így létrehozandó kódexnek egy adott jogterületet teljes mértékben, rendezett módon kellett szabályoznia, mégbozsa így, hogy a benne lévő normákat a legeltérőbb jogesetekre is alkalmazni lehessen. Az ilyen formában megjelenő joganyag a jogszabályi hierarchia legfelső szintjén, mindenki által megismerhető formában kerülhetett megfogalmazásra. Hasonló igény az egyházban is felmerült, hiszen, mint a másik 'tökéletes társaság', ő is jogot formált belső életének a minél átláthatóbb módon történő rendezésére. Lényeges megjegyeznünk, hogy mi az előbb vázolt folyamatot nevezzük 'kodifikáció'-nak. Tehát azok a különféle kánonokat, pátriárkai döntéseket, esetleg neves auktorok műveinek egy-egy részletét tartalmazó szövegek, melyek az apostoli kortól kezdve maradtak ránk, beleértve a 692-es Trullósi Zsinat tevékenységét vagy akár a IX. Gergely által kihirdetett Liber Extra-t, nem tekinthetők 'kodifikációnak'. Ezeket a szakirodalomban collectio-nak nevezzük, és azon belül osztályozzuk zsinati, dekrétális vagy vegyes gyűjteményekként. Hasonlóan, az ilyen típusú gyűjtemények nyomtatott formában, esetleg értelmező magyarázatokkal való megjelenése nem más, mint szövegkiadás.”²³

A kodifikáció tehát egy olyan törekvés, amely mintegy másolja és követi azokat a kodifikációs folyamatot, amely megjelent a Code Civil-ben vagy egyéb törvénykönyvek elkészítésében a 20. században. Egyértelmű véleményünk szerint, hogy ezt a változást a szekularizációs folyamat előmozdította. Nem állítjuk, hogy ez egy fő ok lehetett, de azt mindenképpen, hogy a kodifikációnak háttérben ott állt az a meggyőződés, hogy ha az egyház a „hatalmát” meg akarja őrizni, akkor nem lehet más utat járni, mint amit már számos ország törvénykönyveinek elkészítése során kitapostak. Természetesen a kodifikációs törekvés párhuzamosan ment végbe egyházi és állami vonalon, így fordított hatás is létezett.

Nézzük meg ezek után, hogy az 1983-ban hatályba lépett a Codex Iuris Canonici (rövidítve 1983-as CIC), mint a katolikus egyház „alkotmánya” a jog szempontjából, törvénykönyveinek kodifikált gyűjteménye, anyagi és eljárásjogi szabályrendszere hogyan mutatja a szekularizmus hatását.

Rendkívül sajátos és érdekes, hogy a CIC egy olyan „szabály- és jogrendszer” amely egy különleges státuszú, különleges „szervezet” jogi gyűjteménye. Az Egyházi Törvénykönyv eredeti és hiteles szövege latin nyelven készült és a magyar fordítás mellett olvasható. A magyar szöveget Dr. Erdő Péter²⁴ készítette és magyarázatokkal is ellátta a Törvénykönyvet. A CIC egy olyan törvénykönyv, amely egyszerre tartalmazza az anyagi és eljárásjog előírásait, valamint mindazt, amit az egyházhoz tartozó két csoportnak, a világi Krisztushívőknek valamint a klerikusoknak el kell fogadni. Azonban a jogi előírások olyan területeket is érintenek, amelyek az egyház szellemiségét és szellemi háttérét hivatott biztosítani. Ilyenek pl. a szentségi élethez vagy az oktatáshoz illetve neveléshez kapcsolódó szabályok.

E törvénykönyv esetében, ahogy arra fentebb már utaltunk, példaként a házasságjogra koncentrálnunk. Mint az közismert a házasság intézménye szinte egyidős az emberiséggel törté-

²² Itt meg kell említeni, hogy e sorok szerzője a szekularizáció folyamatán azt (is) érti, amikor az egyház életére, működésére gyakorol hatást a világ. Olyan folyamat, amikor azt látjuk, hogy az egyházi fejlődés illetve változás a világi hatalomra, világi szellemi fejlődésre vezethető vissza.

²³ SZUROMI Szabolcs Anzelm: Kánonjogtudomány és kodifikáció. Megjegyzések a latin egyházjog kodifikációjához. *Instum Aequum Salutare* IV. évf., 2 (2008) 83–92. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20082sz/06.pdf> (2017. 11. 10.)

²⁴ Esztergomi érsek, bíboros, aki a magyar és nemzetközi kánonjog tudományának elismert személye, a CIC szövegének fordítója és magyarázója, korábban PPKE rektora.

netével, még akkor is, ha annak létrejötte, formája nagyon sokat változott az idők során. A házasság fogalmát az 1983-as CIC a következőképpen fogalmazta meg:

1055. kán. 1. §. „A házassági szövetséget, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házaspár javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul, Krisztus Urunk a megkereszteltek között a szentség rangjára emelte.

2. §. Ezért megkereszteltek között nem állhat fenn érvényes házassági szerződés anélkül, hogy ugyanakkor ne lenne szentség is.”²⁵

A házasság fogalma a világi jog házassági jogával párhuzamosan haladt, majd az egyház „nem lépett tovább”, amikor az életre szóló szövetséget a világi jogban felbonthatóvá tették. Ma is, bárki bárhogyan is vélekedik, ez az egyház álláspontja: az érvényesen létrejött házasság nem bontható fel, a házasságot nem lehet később érvénytelennek nyilvánítani, csupán arról lehet szó egyházi bíróság előtt, hogy a házasságot eleve érvénytelennek tartják, és ezt mondja ki a bíróság. Vagyis nem később beálló okok miatt lehet érvényteleníteni a házasságot, hanem a megkötéskor bizonyíthatóan és kánonjogilag szabályozott módon érvénytelen, vagyis akadályba ütköző házasságkötésről lehet kimondani, hogy eleve, akkor és ott, úgy ahogy megkötötték, mégsem lett érvényesen megkötve. E rövid jellemzésben számos fogalommal éltünk. A világi jog olyan fogalmai jelennek meg a kodifikáció során, amelyek az egyházi jogban korábban is léteztek, de a törvénykönyvben mintegy összegyűjtve mutatkoznak. Elegendő arra gondolni, hogy az egyes érvénytelenséget jelentő akadályokat összegyűjtötték. Bár nincs a házasságnak bontó pere a szó világi jogi értelmében, az egyházban, mégis egy per során születik meg az ítélet, hogy vajon érvényes vagy érvénytelen a házasság. A szekularizmus ideológiája²⁶ ettől tovább ment és a polgári házasság bevezetésével²⁷ a válás intézményét is létre hozta.²⁸

A házasság megkötésével kapcsolatban számos eltérő szabályozás létezik a világban, azon belül is Európában. Attól függően alakultak ki a már említett modellek, hogy mennyire lett szekularizált vagy éppen laicizált egy adott állam. „Az egyházi és az állami házasságjog következetes elválasztására jó példával szolgál Magyarország. A két jogrend itt egymás mellett él, és legfőbb saját elhatározásukból tulajdonítanak jelentőséget a másik jogrendben érvényes jogcselekményeknek (így a polgári házasságkötés során a felek olyan formában tesznek nyilatkozatot házasságkötési szándékukról, melyet a házasság gyökeres orvoslása esetén a Katolikus Egyház nyilvános szándéknyilatkozatként elismer). Természetesen a magyar családjog is elismeri az egyházi házasságot, amennyiben azt olyan államban

²⁵ CIC 1055. kánon.

²⁶ „Az állami és az egyházi/vallási szabályok viszonyára nézve nagy vonalakban négy modellt vázolhatunk fel:

— az állam és a vallási közösségek szabályai alapvetően ignorálják egymást

— az állam szankcionálja az önálló egyházi házasságjogot

— az állam konstitutív elismerésben részesíti az egyházi házasságot

— az állam deklaratív elismerésben részesíti az egyházi házasságot.” Ld. BOJNÁR Katinka – SCHANDA Balázs: Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? *Iustum Aequum Salutare* XII. évf., 2 (2016) 173.

²⁷ 1894. évi XXXI. tc.

²⁸ „Kétséges azonban, hogy e tézis alkalmazható-e minden további nélkül a válások formatív időszakára, a 19. századra vonatkozóan. Erre itt csak egyetlen példát hozok. A jogintézmény ekkor még korántsem az elmérgesedett házassági konfliktusok egyedüli megoldási módját kínálta. A szekularizáció, illetve a házasság felbontása, mint jogi aktus 19. századi „felemelkedése” – polgári kódexekbe foglalása – egy sor „rivális” jogi tradíciót szoríthatott ki. Emellett még a polgári jogrendek is több, később eltűnő alternatív lehetőséget tarthattak fenn. Olive Anderson példászerűen mutatja be, hogy a 19. századi angol válások száma nem csupán a kétségtelenül fennálló jogi nehézségek miatt lebetetti alacsony, hanem azért is, mert a házastársak nagy többsége, ha nem is véglegesen, egyébként leghalálisan is meg szabadulhatott egymástól. A korabeli jog tehát már a felállított alternatívákon keresztül is befolyásolhatta a válások számának alakulását és a jogintézmény használatát.” Vö. NAGY Sándor: *A házasság felbontása Budapesten (Pest-Budán) a 19. században*. PhD. téziszűzet. ELTE, Budapest, 2012. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/nagysandor/tezis.pdf> (2018. 03. 10.)

*köitötték, melyben az egyházi házasság polgári hatásokkal bír.*²⁹ A szekularizmus hatása megnyilvánul abban is, hogy a korábban egyeduralkodó egyházi házassági liturgia és jogrendszer mellé odakerül a világi ünneplés és a világi szabályozás. Ahhoz túl kevés a dolgozat terjedelme, hogy erre külön is kitérjünk, itt elégedjünk meg a már idézett tanulmány egy részének citálásával: „Az állam és az egyház elválasztása során Magyarország a házasságjog szabályozása terén a különböző modellek közül egy távolságtartó, de az egyházak szabadságát (részben éppen ez által) respektáló rendet alakított ki. A fennálló helyzet az elválasztott működés alkotmányi elvének jól megfelel, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ez lenne az elválasztott működés alkotmányi követelményének mára megszilárdult értelmezésével összeegyeztethető egyetlen megoldás. Aggályosabb, hogy az állami anyakönyvezés polgári követelményén túl az állam – különösen a létezett szocializmus évtizedeiben – sajátos ‘profán liturgiát’ dolgozott ki és érvényesített: házasságkötő termeket létesítettek, típusbeszédet születtek stb. A kialakult helyzet sokak számára inkább nevetség tárgya, mintsem komoly feszültséget keltő ügy. Az állami anyakönyvezés nyilvánvalóan szükséges, ugyanakkor ez a kultúrbarc (és a létezett szocializmus) anakronisztikussá vált reminiscenciájáról, az ünnepélyes állami házasságkötési ‘szertartásról’ aligha állítható. Egy családi esemény állami megünnepeltetése a liberális állam eszméjével sem egyeztethető össze.”³⁰

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy ma sincs válás a katolikus egyházban, ennyire nem „világiasodott el”, ugyanakkor azonban éppen Ferenc pápa színre lépésével egyszerűsödött az érvénytelenség kimondásának eljárása, valamint a polgárilag elvált és újravezényesített katolikusok megítélése. A hagyományos modellek nem szűnhetnek meg, csak átalakulnak, másként kerül értelmezésre.

A pluralizmus hatása a kodifikációra³¹

Amint azt már bemutattuk, a pluralizmus egy olyan irányzat, amely éppen az egyeduralmat a vallások területén hosszú időn át hangoztató egyház nehezen tudott elfogadni. Ezt azonban nem önző okokból tette, hanem azért, mert az egyház szembe elött az emberek üdvössége lebegett és ehhez csak és kizárólag az egyház által adott normák betartását tartotta szükségesnek illetve kötelezőnek. A II. Vatikáni Zsinat ebben is fordulatot hozott. Nemcsak a már tárgyalt ökumenizmus mozgalma, hanem a vallásokkal, a nem keresztény vallásokkal folyó párbeszéd is fontos téma lett. A zsinatnak köszönhetően olyan új kódexre volt szükség, amely mindezeket szem előtt tartja, és olyan módon szabályozza az egyházhoz tartozók életét, hogy abban helye legyen az egyéb gondolkodású emberekkel való kapcsolatnak is. Megjelenik pl. az ökumenikus házasságkötés fogalma, kialakul a párbeszéd lehetősége a különböző felekezetek között, nem ellenség, hanem társ lesz belőlük, amit a kódexnek illetve más forrásoknak kellett rendeznie.³²

²⁹ Vö. BOJNÁR–SCHANDA, 2016. 173.

³⁰ BOJNÁR–SCHANDA, 2016. 174.

³¹ E fejezetben csak az 1983-as CIC-re koncentrálnak, részben helyhiány miatt, részben azért, mert ez esetben látható a II. Vatikáni Zsinat hatása a jogfejlődésre.

³² Itt a vegyes házasságok szabályozására gondolhatunk. A CIC így fogalmaz:

1124. kán. -- Az illetékes hatóság kifejezett engedélye nélkül tilos két olyan megkeresztelt személy házassága, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy kereszttség után oda fölvtették, és onnan formális aktussal nem távoztak, a másik pedig olyan egyháznak vagy egyházi közösségnek a tagja, amely nincs teljes közösségben a katolikus egyházzal.

1125. kán. -- A helyi ordinárius az engedélyt megfelelő és ésszerű okból megadhatja; de ne adja meg, hacsak nem teljesítik az itt következő feltételeket:

Az egyház egy új közegben, amikor már nem egyértelmű a korábban biztosított hegemóniája, kell, hogy mozogjon és válaszoljon a kor kihívásaira. Ebben segített az új egyházi törvénykönyv, amikor nyitottabban közelíti meg a világi krisztushívők³³ szerepét az egyházban, vagy amikor a katolikus nevelés és oktatás immáron új dimenzióira³⁴ hívja fel a figyelmet. Arról is érdemes szólni, hogy az egyházi törvénykönyv ugyan nem követi azt a gyakorlatot, hogy külön anyagi és eljárásjogi, külön polgári és büntetőjogi törvénykönyv legyen, hanem egy kódexben található a teljes joganyaga az egyháznak. Ez nem jelenti azt, hogy ne lenne modern ez a törvénykönyv, éppen ellenkezőleg: itt nem egy ország, egy nemzet joganyagáról van szó, hanem egy közösség szabályanyaga található a kódexben, ami terjedelmében olyan mennyiségű, amit egy kódex még megfelelően tud rendezni. A világi jogfejlődés az élet számos dimenzióját figyelembe véve és a sok-sok fejlődő, növekvő joganyagra is tekintettel kialakította a külön jogi kódexet, könyveket. Az egyház esetében ebben az egy könyvben minden megtalálható, ami szükséges az egyházi élet szabályozására. Az egyházi joganyag kodifikálása már figyelembe vette a társadalom sokrétűségét. A szabályozás olyan formát öltött, amelynek során az egyház megőrizte függetlenségét, önállóságát és ezzel együtt nyitottabbá vált az egyházon kívüli dimenziók felé.³⁵ A mai, valóban pluralista társadalomban az 1983-as CIC, annak kánonjai egyértelműen két irányban hatnak: egyszerre van jelen az egyház közösségének védelme és szabályainak szilárd alapja, másrészt pedig a nem katolikus közösségek felé megnyilvánuló, a korábnál nyitottabb kapcsolat. Ferenc pápa új meglátásai tovább erősítik a keresztény jog és erkölcs átgondolását és újszerű értékelést, ami segít a keresztény paradigma új meglátásaiban is.

Összegzés

A fent vázolt szekularizmus és pluralizmus továbbra is érvényes szellemi mozgalom az egyház és az állam viszonylatában, az egyházjog önálló és az állami jog csak annyiban szabályozza az egyházak működését, amennyire azt szükséges, mégis érdemes utalni arra, hogy az Alaptörvény szellemisége a kereszténységet alapul véve kapcsolódik az egyház által képviselt

–1. a katolikus fél nyilvánítsa ki, hogy kész a hittől való eltávolodás veszélyeit elhárítani, továbbá ígérje meg őszintén, hogy erejéhez képest mindent megtesz azért, hogy minden gyermeke a katolikus egyházban keresztkeljen és nevelődjék;

–2. ezekről a katolikus fél által teendő ígéretekről a másik felet idejében értesítsék, hogy biztos legyen, hogy ő valóban tudatában van a katolikus fél ígéretének és kötelezettségének;

–3. mindkét felet meg kell tanítani a házasság céljaira és lényegi tulajdonságaira, melyeket egyik fél sem zárhat ki.

A két kánon egyrészt engedélyezi a vegyes házasságokat, de feltételeket is szab a katolikus egyház védelme érdekében.

³³ „CIC 224. kán. – A világi krisztushívők az összes krisztushívők közös kötelességein és jogain, valamint a más kánonokban meghatározott kötelességeken és jogokon kívül, a jelen cím kánonjaiban felsorolt kötelességekkel és jogokkal rendelkeznek.”

³⁴ Nem megfelelően az arról, hogy a nevelés továbbra is katolikus szellemű legyen: „795. kán. – Mivel az igaz nevelésnek a teljes emberi alakítására kell törekednie, mégpedig az ember végső céljára és a társadalmak közjára való tekintettel, a gyermekeket és a fiatalokat úgy kell kímélni, hogy fizikai, erkölcsi és szellemi képességeiket harmonikusan tudják kibontakoztatni, elsajátítsák a teljes felelősségérzetet, megtanuljanak helyesen élni a szabadsággal, és tevékenyen részt tudjanak venni a társadalmi életben.”

³⁵ Érdemes itt kitérni arra, hogy más vallások, pl. az iszlám esetében is látható bizonyos szekuláris és pluralista hatás a vallási élet gyakorlása során. Erről egy kiváló tanulmányt is sző. Vö. Siska Katalin: Kettős játék. Saria és a jogi pluralizmus adta kereskedelmi lehetőségek az Oszmán Birodalomban. *Iustum Aequum Salutare* XIII. évf., 3 (2017) 151-163. Maga a cím is beszédes, kettős játék, azt jelenti, hogy az iszlám jog és a kereskedelem világa hogyan is fér meg egymás mellett. „A jogi pluralizmus az európaiak szempontjából azt jelentette, hogy az oszmán államban több jogrendszer működött. Egyrészt a saria, másrészt a milletek számára biztosított keresztény jog, illetve zsidó jog és az európai joghoz ellentétké fejében történő bozzáférés.” Siska, 2017. 161.

selt eszméhez. Ezzel együtt azonban véleményünk szerint a mai állam továbbra is szekularizált és pluralista. Itt nem politikai vagy közéleti szereplésére gondolunk az egyes pártoknak, hanem arra, hogy bár szűkült az egyházi státusz elnyerésének lehetősége, továbbra az eszmék, ideológiák versengő viszonyban vannak egymással, még akkor is, ha nem mindig ugyanolyan erős felek játsszák a szellemi harcot. E dolgozatban arra kerestük a választ, hogy az egyház életében jelentős szerepet játszó szekularizmus illetve pluralizmus milyen hatást gyakorolt a jog kodifikálására illetve az egyházi jog, a kánonjog életére. Mindez pedig folyamatosan változtatta és alakította a hagyományokat és a kultúrát. A fentebb megfogalmazott gondolatok alapján állíthatjuk, hogy a múltban megtörtént események ma is megismétlődnek. Újra és újra szerepet játszik a napi eseményekben az egyház és az állam viszonya, az egyház által diktált kereszténység és a politikai konzervativizmus által felvállalt keresztény ideológia közötti különbség, Ma is fontos a pluralizmus és az egyházi tanítás közötti kapcsolat illetve esetleges ellentétek feloldása vagy éppen viaskodása. A tanulmányunkban bemutatott néhány gondolat csupán kiinduló pontja annak az értekezésnek, amelyben tovább vizsgáljuk a múlt eseményeit a jogfejlődés területén, hozzáteve a klerikalizmus eszméjének vizsgálatát, Kiterjesztjük majd elemzésünket a világi jog területére és nem feledkezünk meg arról sem, hogy a mai európai közös életre milyen hatást gyakorolt ez a három eszme, amelynek vizsgálata remélhetőleg nem haszontalan vállalkozás.

ISTVÁN NOVÁK

Geistige Bewegungen sowie Beziehungen Zwischen Kultur und Kirchenrecht.

(Zusammenfassung)

In dieser Arbeit haben wir unternommen, dass wir durch Beispiele präsentieren, welche Wirkung der Säkularismus und der Pluralismus, als bedeutende und die Geschichte beeinflussende geistige Richtung auf die Umwandlung des kirchlichen Rechtes im 20. Jahrhundert und damit zusammen auf die Traditionen und auf die bestimmten Umwandlungen der Kultur ausgeübt hat. Der Säkularismus und der Pluralismus ist weiterhin eine gültige geistige Bewegung in der Relation der Kirche und des Staates. Das kirchliche Recht ist autonom und das staatliche Recht regelt nur insoweit die Betätigung der Kirche, falls es braucht. Aber es lohnt sich doch darauf hinzuweisen, dass sich die Mentalität des Grundgesetzes an den durch die Kirche vertretenen Gedanken anknüpft. Diese Mentalität gründet sich auf das Christentum. Aber alles zusammen ist der heutige Staat unserer Meinung nach weiterhin säkularisiert und pluralisiert. Da denken wir nicht an den politischen und öffentlichen Auftritt einiger Parteien, sondern daran, dass die Möglichkeit des Gewinnens des kirchlichen Status enger geworden ist, haben die Gedanken und Ideologien miteinander weiterhin rivalisierenden Beziehung, obwohl die geistige Kampf nicht mit gleich starken Kunden gespielt wird. In dieser Arbeit haben wir die Antwort darauf gesucht, welche Rolle der Säkularismus und der Pluralismus im Leben der Kirche spielt, und welche Wirkung sie auf die Kodifikation des Rechtes beziehungsweise auf das Leben des kirchlichen Rechtes und auf das Leben des Kanon Rechtes hat. Dadurch

wurden die Traditionen und Kultur ständig geändert und gebildet. Nach den oben erwähnten Gedanken können wir behaupten, dass die in der Vergangenheit passierten Ereignisse auch heute können sich wiederholen. Das Verhältnis zwischen Kirche und Staat spielt wieder eine Rolle in den täglichen Ereignissen, wie auch der Unterschied zwischen dem durch die Kirche gelehrten Christentum und der durch politischen Konservatismus vertretenen christliche Ideologie. Auch noch heute ist der Kontakt zwischen dem Pluralismus und dem kirchlichen Lehren wichtig, beziehungsweise die Auflösung der etwaigen Konflikte oder gerade dem Kämpfen. In unserer Studie gezeigte Gedanken sind bloß die Ausgangspunkte unserer Dissertation. Darin werden die Ereignisse in der Vergangenheit im Gebiet der Rechtentwicklung untersucht. Die Untersuchung der Theorie des Klerikalismus wird noch dazugegeben. Unsere Analyse wird auch auf das Gebiet des weltlichen Rechtes erweitert und wir vergessen darüber auch nicht, welche Wirkung diese drei Gedanken auf das heutige gemeinsame europäische Leben geübt wird. Wir hoffen, dass diese Untersuchung keine vergebliche Arbeit wird.